

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

พระปลัดสุรเชษฐ์ สุรเชฐโร๑* สุรศักดิ์ ปาเฮ๒ อมรา เขียวรักษา๒ เกียรติวัฒน์ วิชาญกาญจน์๒ และเทพนคร ทาคอง๒

¹เลขานุการเจ้าคณะอำเภอบางกรวย เจ้าอาวาสวัดโตนด กรุงเทพมหานคร

²อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ

EDUCATION MANAGEMENT AND PERFECT HUMAN DEVELOPMENT

Phrapalad Surachet Surachetho^{1*} Surasak Pahe², Amara Kiewrugsas², Kiattiwat Watchayakarn²
and Tepnakorn Takong²

¹Secretary, Priest of Bang Kruai District, Abbot of Wat Tanot, Bangkok, Thailand

²Lecturer of Faculty of Educational and Liberal Arts, Suvarnabhumi Institute of Technology

* Corresponding author e-mail: amara482017@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) 19 ตุลาคม 2565

วันที่รับบทความฉบับแก้ไข (Revised) 16 พฤศจิกายน 2565

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) 14 ธันวาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการในการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใน 3 ประเด็นหลักตามลำดับ ดังนี้ 1) ความหมายและความสำคัญของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ 2) เป้าหมายจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา 3) หลักในการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบผลการศึกษารูปได้ว่า ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือคนที่สมบูรณ์แบบนั้นเป็นคนที่มีความสามารถนำตน นำครอบครัว นำหมู่ชน และสังคมไปสู่ความสงบ และสันติสุขได้ โดยมีคุณสมบัติหรือธรรมะ 7 ประการ เรียกว่า สัปปริสธรรม การจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนานั้นมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคนให้เป็นคนที่มีคุณสมบัติไปพร้อมกัน ทั้งทางด้านกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ สติ และปัญญา กล่าวรวมว่า เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม ทั้งยังเน้นอย่างยิ่งกับการพัฒนาทางด้านจิต สติ และปัญญาผ่านการปฏิบัติภาวนาและฝึกสมาธิ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันสำคัญในการดำรงตนให้เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ ปรับตัวได้ทันการณ์ และยังมีมั่นคงในความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ตลอดชีวิตถึงแม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดก็ตาม

คำสำคัญ: ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การพัฒนามนุษย์

Abstract

Education is something that always goes hand in hand with learning. Both the importance of learning will enable human beings to learn and be trained to continually improve. Humans can learn on their own to survive partly. and can learn by another part of the educational process The important goal of education is to change the learner from the unknown to the one who knows, and this can be seen from the way of thinking, the consciousness that has changed from when he did not know it and the behavior has changed from before But it is unfortunate that The education that exists today creates learners to be

mere remembrances and mere remembrances for exams and competitions. Create for students to have a walking textbook condition. without taking the process "Changing people Social Creation" is an important goal of education. This makes education like a word that Luang Por Buddhadasa said, "Education of the Duan Dog" that lacks the way to develop "people" for a complete "human being" with knowledge and virtue.

Keywords: Humanity education, Human development

บทนำ

การศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ผ่านการฝึกฝน พัฒนาแล้ว ชื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” หรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ต่างจากสัตว์อื่น โดยมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบนั้นถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ เรียกว่าเป็นคนเต็มคน เป็นผู้ที่สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติและความสวัสดิ์ คนที่สมบูรณ์จักต้องมีธรรมหรือมีคุณสมบัติ 7 ประการ หรือที่เรียกว่า สัปปริยธรรม ประกอบด้วย รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้คน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชนและรู้บุคคล เป้าหมายหลักของการศึกษาในมุมมองพุทธศาสนานั้น คือ พัฒนาความเป็นมนุษย์ ใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านพฤติกรรม พัฒนาได้ด้วยศีล ด้านจิตใจ พัฒนาได้ด้วยสมาธิ และด้านความรู้ พัฒนาได้ด้วยปัญญา ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน อย่างประสานสอดคล้องต่อเนื่องกันไปด้วยดีทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งเป็นการพัฒนาชีวิตทั้งหมด (พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต), 2540, น.142-1)

ด้วยเหตุนี้ระบบการศึกษาจึงเป็นที่คาดหวังว่าจะเป็นพลังการพัฒนามนุษย์ที่ใหญ่ที่สุด ที่จะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบ แต่ที่ผ่านมาถึงแม้จะมีการปฏิรูประบบการศึกษามาอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่สามารถสร้างพลังให้ระบบการศึกษาได้เท่าที่คาดหวังไว้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเรายังคงติดกับมโนทัศน์ (ทฤษฎี) ที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง แทนที่จะเป็นเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง ในประเด็นนี้ นพ.ประเวศ วะสี เห็นว่า การศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้งนั้นเป็นแนวคิดแบบแยกส่วน โดยแยกวิชาความรู้ออกจากชีวิตและสังคมหรือการอยู่ร่วมกัน และอะไรที่แยกส่วนจากชีวิตและการอยู่ร่วมกัน จะนำไปสู่วิกฤตการณ์เสมอ... ความรู้มีข้อจำกัดและมีปัญหาความรู้ไม่มีพลังมากพอที่จะต้านอำนาจกิเลสได้...ดังที่ชาวยุโรปค้นพบวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์เป็นความรู้ที่คมชัดลึก และมีเสน่ห์ แต่ก็กลายเป็นเครื่องมือที่ชาวยุโรปใช้ล่าทรัพยากรจากผู้คนทุกทวีปเอาไปสร้างความมั่งคั่งและอำนาจให้ยุโรป ทั้งยังสร้างอารยธรรมแบบบริโภคนิยม ที่ให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าความสำคัญต่อชีวิตและการอยู่ร่วมกัน จึงกำลังเกิดวิกฤตอารยธรรมและมนุษย์กำลังก้าวไปสู่การเปลี่ยนอารยธรรม...(ประเวศ วะสี, 2553, น.14) การเรียนที่ไม่ได้เอาชีวิตและการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง จึงมีความสูญเปล่ามหาศาล และไม่เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา เช่น ศีลธรรม จนกระทั่งมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า “ผู้ที่มีการศึกษามากมีศีลธรรมน้อยกว่าคนที่มีการศึกษาน้อย” (ประเวศ วะสี, 2553, น.18) ในสภาวะวิกฤตเช่นนี้ ระบบการศึกษาจึงควรสร้างจิตสำนึกใหม่วิถีคิดใหม่โดยการศึกษาที่เอาชีวิตและสังคมหรือการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง ซึ่งเป็นการคิดแบบองค์รวม การวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นจึงทำให้รู้ว่าการจัดการศึกษาที่เน้นการคิดแบบองค์รวมคือการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา วัตถุประสงค์ของการเสนอบทความในครั้งนี้เพื่อรายงานผลการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามแนวพุทธศาสนาใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้ 1) ความหมายและความสำคัญของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ 2) เป้าหมายการจัดการศึกษาตามแนวคิดแบบองค์รวมหรือตามหลักพุทธศาสนา และ 3) หลักในการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ

ความหมายและความสำคัญของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มนุษย์ที่สมบูรณ์ หมายถึง มนุษย์ที่ผ่านการฝึก ศึกษาหรือพัฒนาตนให้รู้จักดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์ โดยมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนสำคัญ 7 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541, น. 11-15) ดังนี้

1. มีกัลยาณมิตร แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี คือ อยู่ร่วมกันหรือใกล้ชิดกัลยาณชน ที่เป็นทั้งบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลายเพื่อเรียนรู้และพัฒนาตน สร้างสรรค์ชีวิตที่พึ่งตนเอง

2. ทำศีลให้ถึงพร้อม คือ มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้อื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต

3. ทำฉันทะให้ถึงพร้อม มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ คือ เป็นผู้มีความใฝ่รู้ ใฝ่สัมฤทธิ์อย่างสร้างสรรค์ อย่างมีความสุข

4. ทำตนให้ถึงพร้อม มุ่งมั่นฝึกฝนตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้ คือ ระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนให้พร้อมทั้งด้านพฤติกรรมจิตใจและปัญญา

5. ทำทฤษฎีให้ถึงพร้อม ยึดหลักเหตุปัจจัยของอะไรก็ตามเหตุและผล คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่พึ่งตนเองมีเหตุผล ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้

6. ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยงตระหนักในคุณค่าของกาลเวลา เร่งชวนขวนขวายศึกษาและป้องกันเหตุปัจจัยของการเสื่อม และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม

7. ทำโยนิโสมนัสการให้ถึงพร้อม ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และหาความจริง คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย สามารถแก้ปัญหาและจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พักพิงของคนอื่นได้

ธรรมะที่มีในคนสมบูรณ์แบบ คนสมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดยสมบูรณ์แบบ คือผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะที่เรียกว่าสัปปริสธรรม มี 7 ประการ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541, น. 18-20)

1. อัมมัญญาตา รู้หลัก-รู้จักเหตุ คือ รู้หลักการ และเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต รู้เข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ และขั้นสูงสุดคือ รู้เท่าทันความจริงของธรรมชาติ มีจิตใจเป็นอิสระ

2. อัตถัญญาตา รู้ความมุ่งหมาย-รู้จักผล คือ รู้ความหมาย และความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ รู้ความหมายของคติธรรมตา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต

3. อัตตัญญาตา รู้ตน คือ รู้ตามความเป็นจริงว่าตัวเรานั้น มีสถานภาพเป็นอะไร ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น ว่าขณะนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

4. มัตตัญญาตา รู้ประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ

5. กาลัญญาตา รู้กาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ หน้าที่ การงาน เช่น รู้ว่าเวลาไหน ความทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา และรู้จักวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

6. ปริสัจญญาตา รู้ชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ต้องทำกิริยาหรือปฏิบัติแบบนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยแบบนี้ มีวัฒนธรรมอย่างนี้

7. บุคคลลัญญาตา รู้บุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า มีอหยาศัย มีความสามารถ มีคุณธรรม ผู้ใดยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะ ปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรคบหรือไม่ จะตำหนิหรือยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี

2. เป้าหมายจัดการศึกษาตามแนวคิดแบบองค์รวมหรือตามหลักพุทธศาสนา

การศึกษาจะต้องมีการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน คือ การพัฒนาผู้เรียนให้ครอบคลุมในหลายมิติ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา สังคมและอารมณ์ ทั้งนี้ ตามรายงานขององค์การยูเนสโกเรื่องการศึกษาคือขุมทรัพย์ภายใน (Learning: The Treasure Within) (องค์การยูเนสโก, 2539) ที่กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 ได้เสนอจุดสดมภ์การศึกษา (Four Pillars of Education) กล่าวคือความสมบูรณ์ของการศึกษาประกอบด้วยเสาหลักการศึกษา 4 ประการ (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2546, น. 5) ประการแรก คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ เป็นการเรียนเพื่อรู้เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ยังรวมถึงการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจผู้เรียน ให้มีความพร้อมเพื่อการศึกษาต่อ ได้แก่ การเรียนการสอนที่เกิดความสนุก อยากเรียน รักที่จะเรียนรู้ มีความสุขในการเรียนและการแสวงหาความรู้ เพราะการมีสุขภาพจิตที่ดี ประการที่สอง การศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถภาพ (Learning to do) ได้แก่เรียนเพื่อทำได้ สมรรถภาพ คือ ความสามารถในการนำความรู้มาปฏิบัติให้บรรลุผลตามความมุ่งหวัง การเรียนเพื่อให้ทำได้ก็คือการเรียนเพื่อใช้ความรู้ในการทำงาน การประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นผลของการเรียนที่มุ่งเน้นการปฏิบัติ ประการที่สาม การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ (Learning to live together) ได้แก่การใช้ความรู้ความสามารถเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนใช้ความรู้ความสามารถในการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพด้วยการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคม และประการที่สี่ การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษยภาพ (Learning to be) ได้แก่การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กล่าวคือเมื่อผู้เรียนจบการศึกษาไปแล้วเขาจะต้องเป็นอะไรที่มากกว่าเครื่องจักรในโรงงาน มากกว่าความเป็นแรงงานราคาถูก และมากกว่าความเป็นทรัพยากรมนุษย์หรือสัตว์เศรษฐกิจ นั่นก็คือการศึกษาต้องไม่กดคนให้ต่ำลงมีค่าเพียงทรัพยากรหรือเครื่องจักรชิ้นหนึ่ง แต่ต้องพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เต็มตามศักยภาพในทุกมิติ

แท้ที่จริงแล้วเสาหลักทางการศึกษาตามรายงานขององค์การยูเนสโกนี้ มิใช่เป็นเรื่องใหม่เลยสำหรับระบบการศึกษาไทย ทั้งนี้ หากเรามองย้อนไปถึงระบบการศึกษาของไทยในอดีตที่การศึกษาไทยยึดหลักการศึกษิตตามแนวพระพุทธศาสนา จะพบว่าการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้ครบทั้ง 4 ด้านนี้ เป็นเป้าหมายการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว คือ

1. กายภาวนา คือ การศึกษาเพื่อการพัฒนาทางด้านร่างกาย เพื่อให้มีทักษะในการใช้เครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ตามแนวหัตถศึกษา

2. สีสภาวนา คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาด้านสังคม เพื่อปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ อยู่ในสังคมได้ รู้จักบริหารจัดการที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรมตามแนวจริยศึกษา

3. จิตภาวนา คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาทางจิต เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ไม่ดูถูกตนเอง ไม่ดูถูกท้องถิ่น มีสุขภาพจิตดี มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะ จัดเป็นสุขศึกษาที่เน้นทั้งสุขกายและสุขใจ

4. ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาทางปัญญา เพื่อให้มีอิสระทางความคิด ได้แก่การคิดเป็นตามหลักโยนิโสมนสิการ แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา มีความรู้พอเพียงต่อการแก้ไขปัญหา กล่าวคือการมีทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต เทียบได้กับพุทธศึกษา

ระบบการศึกษาของพุทธศาสนา นอกจากจะพัฒนาค่านิยมเรื่องเสพสิ่งวัตถุให้ถูกต้องชอบธรรมแล้วยังมีหน้าที่ในการพัฒนาคน พอสรุปได้ 4 ลักษณะดังนี้ คือ (พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2530, น.108)

1. ฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิต หรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข

2. สอนให้คนรู้จักแก้ปัญหาชีวิตและสูญเสียซึ่งความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษแก่ผู้อื่นและแก่สังคม

3. พัฒนาคคนให้รู้จักแสวงหาและเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัยไร้การเบียดเบียน และพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้น ๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่สังคม

4. พัฒนาคคนให้พร้อมและมีความสามารถบางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่นและแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม

กระบวนการพัฒนามนุษย์ ให้มีความสุขที่แท้จริงด้วยระบบการศึกษาตามแนวพุทธธรรมก็เพื่อให้มนุษย์ได้พบกับบ่ออิสรภาพ สันติคือ ความสงบ หรือภาวะที่ความเดือดร้อนวุ่นวายและความบีบคั้นกระวนกระวายระงับดับสิ้นไปนั่นเอง

3. หลักในการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ความคาดหวังอันจะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมไปสู่เป้าหมายการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นคือ “การศึกษา” ซึ่งเป็นกลไกสำคัญและจำเป็นที่สุด รากฐานของการศึกษาที่วางอยู่บนฐานที่ถูกต้องจึงเป็นปัจจัยหลักในการผลักดันสังคมให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จคืออุดมคติที่วางไว้ เมื่อพิจารณากระบวนการศึกษาของสังคมไทยปัจจุบัน จะพบว่ายังอยู่ห่างไกลจากจุดประสงค์ของการศึกษาดังกล่าว อันสืบเนื่องมาจากความบกพร่องหรือความล้มเหลวทางการศึกษาหลายประการด้วยกันที่ปลูกฝังให้แก่ผู้ศึกษา เช่น เป้าหมายของการศึกษาคือความเป็นเลิศทางวิชาการ (เน้นความรู้แต่ขาดจริยธรรม) ความเชื่อ และค่านิยม โดยเฉพาะเรื่องค่านิยมทางการศึกษาในสังคมไทยนั้น ถือว่ามีความบกพร่องประสบความล้มเหลว ถึงจุดที่จะต้องแก้ไข ระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ที่สำคัญ คือ การเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างคนให้เจริญด้วยกระบวนการตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา (ชั้นทอง วิชาเดช, 2547, น. 8 - 12)

ระบบการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบตามหลักของพระพุทธศาสนาซึ่งมีความสำคัญยิ่งคือ หลักไตรสิกขา ได้แก่ (พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2529, น.914-915)

1. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ โดยความหมายแล้วก็คือการดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคมด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกต้อง มีระเบียบวินัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างถูกต้อง มีความสัมพันธ์อันดีงามกับสังคมในทางที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อม เพื่อให้ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม

2. อธิจิตสิกขา การฝึกอบรมในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต หรือการฝึกให้จิตมีความเข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

3. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกปรีชาปัญญาให้บริสุทธิ์รู้แจ้งชัด เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ เบิกบานโดยสมบูรณ์ หลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกตนพัฒนาตนตลอดชีวิต ทำให้ผู้ศึกษาเจริญองงามทำให้ชีวิตดีขึ้นทั้งด้านความประพฤติ การอยู่ร่วมในสังคม จิตใจ และปัญญา และมีวิสัยแห่งการพัฒนาได้อย่างสูงสุด ซึ่งก็คือการดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมนุษย์แต่ละคนออกมาพัฒนาให้งอกงามเต็มที่และใช้ให้ได้ผลดีที่สุด เพราะพระพุทธศาสนานั้นมีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ดังข้อความพุทธคุณบทหนึ่งว่า ปุริสทมมสารถิ แปลว่า พระพุทธเจ้าเป็นสารถีฝึกบุรุษที่ฝึกได้ เนื่องจากท่านถือว่า มนุษย์เป็นทัมมะ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และด้วยการฝึกหรือการศึกษาตลอดชีวิตนี้มนุษย์จะกลายเป็นสัตว์ที่ประเสริฐที่สุด มีพระพุทธพจน์รับรองไว้ว่า ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ และด้วยการฝึกฝน

พัฒนาตนหรือการศึกษาที่ไม่หยุดยั้งของมนุษย์นี้เองก็เป็น “ภาวิตตะ” คือเป็นผู้ที่แม้แต่เทวดา พระอินทร์ พระพรหมก็ต้องบูชา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2530, น.71)

แต่ถ้าหากมนุษย์ไม่มีการเรียนรู้หรือฝึกฝน อบรมตนอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จะไม่มีความสำเร็จ เพราะว่ามันมนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่โดยลำพังถ้าไม่มีการฝึกฝนจะสู้สัตว์ชนิดอื่นไม่ได้เลย กิจกรรมที่มนุษย์กระทำอยู่ทุกวันนี้ทุกอย่างได้มาจากการเรียนรู้ และการฝึกฝนพัฒนาตนเองทั้งสิ้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539, น.110)

ชีวิตที่ไม่มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตจะทำให้โอกาสที่ดี ๆ ของชีวิตสูญหายไป และเป็นการตั้งอยู่ในความประมาท ดังนั้น การศึกษาเพื่อให้เกิดความใฝ่รู้ต้องตระหนักถึงความไม่ประมาทด้วยการนึกถึงพุทธพจน์บทที่ว่า “อชเชว กิจจมาตบปี โภ ชญญา มรณํ สุเว ความเพียรในการฝึกฝน พัฒนาตนควรเริ่มลงมือกระทำ หากเราเสียชีวิตแล้ว จะไม่มีโอกาสได้ทำอีก ข้อความนี้จึงเป็นการกระตุ้นเตือนสติเพื่อให้เกิดการพัฒนาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้ง 3 ด้าน ซึ่งครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งหมด คือ พฤติกรรมทางกาย จิตใจ และปัญญา

บทสรุป

สังคมใดก็ตามที่ไร้ซึ่งมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบแล้ว สังคมนั้นย่อมหาความสงบ สุข และสันติมิได้ เพราะมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ หมายถึงมนุษย์ที่ถึงพร้อมความดีงามทั้งทางกาย สังคม อารมณ์ จิตใจ สติ และปัญญา สามารถนำตน นำหมู่ชนและสังคมไปสู่ความสงบ สันติและปลอดภัยจากวิกฤตอารยธรรม ระบบการศึกษาตามแนวพุทธศาสนามีเป้าหมายที่ส่งเสริม สนับสนุนพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกฝน โดยมีกระบวนการหลักไตรสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยวิธีการหลักที่ใช้ คือ การสร้างความรู้เชิงประจักษ์ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน จากการมีประสบการณ์ตรงด้วยการทำสมาธิและวิปัสสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเรียนรู้ผ่านการฝึกฝนทางกาย เช่น การเดินจงกรม การเคลื่อนไหวร่างกายแบบต่างๆ อย่างมีสติ การเรียนรู้ผ่านการทำงานศิลปะรูปแบบต่าง ๆ การใคร่ครวญทางความคิดโดยอาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นบทเรียน ความท้าทายของผู้ที่มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ทั้งในระดับองค์กร และระดับชั้นเรียนหรือรายบุคคล จะต้องตระหนักเสมอว่าการจัดการหรือการพัฒนาการศึกษาในทุกๆ ระดับนั้น การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องไม่แยกวิชาออกจากชีวิตและสังคม และการศึกษาที่จะนำมาซึ่งการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์นั้นจะต้องเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นเอาชีวิตและสังคมเป็นตัวตั้ง หรือสรุปได้ว่าจำเป็นต้องพัฒนาองค์ความรู้ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรมเสมอ ดังพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ปรากฏในหนังสือคำพ่อสอน ความตอนหนึ่งว่า

“...ความรู้ทางวิชาการและทางปฏิบัติที่สอนในโรงเรียนเป็นทั้งรากฐานและปัจจัยที่สำคัญยิ่งของคนทุกคน เพราะบุคคลได้อาศัยความรู้เป็นกำลัง ที่จะนำพาตัวให้ก้าวไปสู่ความสำเร็จ ความสุข และความเจริญทั้งปวง และความรู้ ดังกล่าวนี้นี้ไม่ขัดกับศาสนา ไม่ว่าศาสนาใด ตรงข้ามกับสนับสนุนกัน กล่าวคือ ความรู้ช่วยให้เรียนรู้ศาสนาได้กว้างขวาง และศาสนาช่วยให้เรียนความรู้ได้โดยลึกซึ้งและชัดเจน เพราะฉะนั้นทั้งวิชาและศาสนาจึงดำเนินควบคู่กัน เป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตด้วยกัน ผู้ใดมีทั้งหลักวิชาทั้งหลักศาสนา ย่อมดำเนินถึงความสำเร็จในชีวิตได้ไม่พลาดพลั้ง...” (ภูมิพลอดุลยเดช, 2549, น.116)

“...ในสมัยปัจจุบัน นอกจากความรู้ในวิชาการซึ่งสอนกันอยู่ยังต้องมีความรู้ในทางอัมมะ คือความเป็นอยู่ในจิตใจของแต่ละคนการที่เป็นคนดี เป็นคนที่มีความรู้ในทางเหตุผลนี้ สามารถที่จะทำให้คนอยู่ด้วยการร่วมกันอย่างดี ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ช่วยเหลือสามัคคีกัน นอกจากนี้จะช่วยให้คนสามารถที่จะเรียนวิชาการได้ ผู้ใดที่เรียนวิชาการแต่ฝ่ายเดียว จะไม่สามารถปฏิบัติตนเป็นมนุษย์ ถ้ามีศีลธรรมอยู่ในจิตใจก็สามารถปฏิบัติตนเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อผู้อื่น...” (ภูมิพลอดุลยเดช, 2549, น.117)

เอกสารอ้างอิง

- ชั้นทอง วิชาเดช. (2547). *พุทธศาสนากับการพัฒนาค่านิยมทางการศึกษาในสังคมไทย* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา).
- ประเวศ วะสี. (2553). *ระบบการศึกษา ที่แก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์จิตปัญญาศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2546). *ทิศทางการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสไสยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541) *ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม*. สืบค้นจาก <https://www.watnyanaves.net>.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2527). *ค่านิยมแบบพุทธ*. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- _____. (2529). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2530). *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป.
- พุทธทาสภิกขุ. (2517). *การศึกษา คืออะไร*. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.
- ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2549). *คำพ่อสอน: ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- องค์การยูเนสโก. (2539). *Learning: The Treasure Within*. 1996